

THE JEWISH ISSUE IN LATE NINETEENTH CENTURY ROMANIA. A NEW STAGE

Liviu Brătescu, Researcher, PhD, "A. D. Xenopol" History Institute of Iași

Abstract: The issue of granting political rights to the Jews on the Romanian territory, which had not been resolved in 1866 aroused many political passions in following period of the state independence. For a political class that had on the first place in the political programs gaining independence by diplomatic means or weapons, depending on political hue, its conditioning by the European powers who gathered at Berlin in 1878 caused frustration and discontent. They came at a time when in the Romanian culture were many stereotypes, according to which the Jews were among the fiercest opponents of the Romanians.

If we consider that after 1866 there is a tense situation on the relationship between Romanian and the Jews, amplified by the inability of the Romanian policy makers, to achieve the integration of them into society, but also the repeated interventions of the various European powers in favor of the latter, we can better understand the atmosphere existing in Romania on the Jewish question after the Congress of Berlin in 1878.

The one who could have been somehow defuse the situation was Carol I. Firmly in other cases, towards what is called, starting in 1866, "the Jewish question" has a hesitant position. If when he took the throne of Romania Carol consider that mentioned problem must be solved immediately, thereafter he folds rather more at the position of a Romanian political class that it was much easier to justify mistakes by designating the main culprit, the Jewish community. Incomprehensible was that the one who was supposed to be an element of balance as head of state in Parliament on May 22, 1879, present a message in which it referring to the "Jewish invasion theory". In these circumstances the tensions in the coming years will appear as a natural consequence of a situation such as the one mentioned. Who are the actors involved in the new phase of Jewish issues? What are the arguments that they use in their daily political battles represent some of the objectives of this study.

Keywords: Jewish question, 1878, Carol I, political class, tensions

Nerezolvată la 1866, problema acordării drepturilor politice pentru evreii de pe teritoriul României, avea să stârnească numeroase pasiuni politice în perioada imediat următoare obținerii independenței. Pentru o clasă politică ce-și trecuse la loc de frunte, în programele elaborate de-a lungul timpului, obținerea independenței pe cale diplomatică sau a armelor, în funcție și de culoarea politică, condiționarea acesteia de către puterile europene întrunite la Berlin, în iunie 1878, nu avea cum să nu producă frustrări și nemulțumiri din măcar câteva motive. Fără a insista acum asupra acestora vrem doar să spunem că, pe lângă existența la nivelul culturii românești a câtorva stereotipuri, potrivit cărora evreii erau printre cei mai înverșunați adversari ai românilor, poate fi adăugată și ideea des întâlnită în discursurile elitei politice, din a doua jumătate a secolului XIX, potrivit căreia, în baza vechilor capitulații, românii se aflau de facto într-o stare de independență față de Imperiul otoman și că nu mai aveau prin urmare nevoie decât de recunoașterea marilor puteri. În această situație, condiționarea independenței la capătul unui război care impusese sacrificii umane și materiale deosebite de rezolvarea afacerii Stroussberg și modificarea articolului 7 din Constituția de la 1866 nu avea cum să nu producă nemulțumiri la nivelul întregii societăți românești. Dacă ținem cont de faptul că și după 1866 există o situație pe care am putea-o

numi încordată în privința relației dintre români și evrei, amplificată poate și de nepriceperea factorilor de decizie români de a realiza integrarea acestora în societate, dar și de intervențiile repetate ale diferitelor puteri europene în favoarea celor din urmă, putem înțelege și mai bine atmosfera existentă în România la 1878-1879 dar și în anii următori. Cel care ar fi putut să detensioneze într-un fel situația era Carol I. Ferm în alte cazuri, față de ceea ce este numită, începând cu 1866, „problema evreiască”, are o poziție oscilantă. Dacă la începutul preluării tronului României considera că amintita problemă trebuia rezolvată imediat, angajându-se față de Adolph Cremieux, președintele Alianței Israelite Universale, la 14 iunie 1866, să o rezolve: „Aceste prejudecăți sunt o rușine și îmi fac o onoare să le combat: emanciparea completă a evreilor va găsi la mine concursul cel mai activ și mai devotat”¹, ulterior el se pliază destul de mult pe poziția unei clase politice românești căreia îi era mult mai ușor să-și justifice greselile, desemnând ca vinovat principal, comunitatea evreiască. Așa avea să se ajungă la situația în care tocmai cel care trebuia să fie un element de echilibru în calitatea sa de șef al statului să „rostească” în fața camerelor de revizuire a Constituției deschise la 22 mai 1879 un mesaj în care făcea referire la „teoria invaziei evreiești”, precizând ca acest element străin reprezintă un pericol pentru dezvoltarea economiei naționale”. În asemenea condiții nu mai surprinde nici soluția găsită de executivul de la București și susținută după numeroase dezbateri de către majoritatea Parlamentului, de a acorda cetățenie română în mod individual. Răbufniri și noi agitații vor apare însă și în perioada următoare, partidele politice românești fiind mai atente la impactul electoral al unei poziții sau măsuri adoptate decât rezolvarea definitivă a problemei evreiești.

Congresul de la Berlin din iunie 1878 inducea din cauza deciziilor sale privind recunoașterea condiționată a Independenței României o atmosferă internă care determina guvernul liberal să evite noi discuții în cadrul legislativului pe tema titlului de Alteță Regală. Acesta, reprezenta noul obiectiv de politică externă al executivului de la București iar din diferite rațiuni îl îndemna pe Carol I să facă singur acest pas pe 9 septembrie 1878². După un război precum fusese cel din 1877 era firesc aproape ca autoritățile române să-și asume măcar în probleme interne responsabilitatea unor gesturi politice cum era cel amintit. Surprinzătoare era însă atitudinea binevoitoare a guvernelor de la Paris, Berlin, Viena, Roma și Petersburg, față de nota de înștiințare venită din partea lui Mihail Kogălniceanu și transmisă de agenții diplomatici ai României din capitalele menționate³.

Dincolo de discursurile publice susținute, nu puțini erau liderii care conștientizau faptul că izolarea diplomatică la care era supusă România începută în primăvara lui 1878 nu putea continua pentru un stat care mai avea câteva obiective importante de realizat. Acesta era motivul pentru care se încerca în aceeași lună septembrie să fie convinsă majoritatea parlamentară asupra necesității convocării unei Adunări Constituante care să-și asume practic atât cedarea sudului Basarabiei, cât și modificarea articolului 7 din Constituție. Prezența în rândul celor care formulau o atare solicitare a unor oameni politici precum M. C. Epureanu, Vasile Boerescu, Dimitrie Ghica, D. A. Sturdza, P. P. Carp, Titu Maiorescu, Ion Strat și chiar

¹ Carol Iancu, *Evreii din România 1866-1919. De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 1996, p.70

² Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, *Întregitorii*, București, Biblioteca Academiei, 1939, p. 223.

³ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță (1878-1914)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 34.

Mihail Kogălniceanu arăta foarte clar că în acel moment se simțea nevoia ca pentru luarea unor decizii precum cele așteptate de forul european să existe o asumare politică ceva mai largă⁴. Cu toții considerau că adunările legiuitoare existente la acea dată nu aveau legitimitatea necesară pentru a putea pune în aplicare prevederile Tratatului de la Berlin⁵. Contrastând oarecum cu spiritul epocii, dar și cu opinia majorității liderilor politici români, conservatorul P. P. Carp desfășura în perioada următoare o adevărată pledoarie pentru suprimarea articolului 7 din Constituție. Politicianul moldovean nu avea să renunțe ușor la acest obiectiv, chiar dacă nu peste multă vreme apărea o moțiune avansată de 22 deputați prin care se propunea respingerea revizuirii articolului 7⁶. După mai multe intervenții în cadrul Parlamentului se admitea în cele din urmă proiectul comisiei parlamentare, iar cererea pentru a deveni cetățean român era acceptată după un stagiul de 10 ani al solicitantului, putând fi rezolvată favorabil dacă prin faptele sale acesta dovedise că era „folositor țării”. Potrivit aceleiași legi beneficiau de scutirea unui asemenea stagiul cei care înființaseră întreprinderi industriale și comerciale, puteau dovedi că sunt autorii unor invenții utile societății românești și, nu în ultimul rând, cei care participaseră la războiul de independență⁷.

Discret, cum îi impunea chiar statutul pe care-l avea, suveranul român încerca să fie un factor de echilibru și pe această temă a modificării articolului 7 din Constituția de la 1866. Drumul pe care România trebuia să-l urmeze în fața spinoasei probleme a drepturilor pentru evrei era sugerat lui Carol I chiar de către tatăl său, racordat, așa cum arăta întreaga discuție cu fiul, la informațiile care circulau pe culoarele diplomației europene. Opinia bătrânului prinț german era foarte clară, deși monarhul român nu putea fi încântat de faptul că nici tatăl său nu-i sugera mai multe variante: „tu nu ai altă cale decât să dai cu orice preț drepturi evreilor în ciuda tuturor urgiilor poporului și fără să ții seama de marea stricăciune ce-o aduci țării cu măsura aceasta”⁸. Cunosând starea de spirit a populației românești și existența unor prejudecăți larg răspândite cu privire la evrei, Carol intuia corect faptul că modificarea articolului 7 în forma sugerată de diplomația europeană nu avea decât să sporească numărul contestatarilor săi. Discuții în privința modului în care trebuia să reacționeze România în fața bine-cunoscutei solicitări europene aveau să existe în perioada următoare și în interiorul formațiunilor politice românești. Partidul Conservator nu putea în contextul intern deja menționat să fie ocolit de momente în care anumite luări de poziție să creeze situații mai mult sau mai puțin tensionate. Unul dintre liderii politici junimiști îngrijorați pentru modul în care înțelegeau destui oameni politici români să se poziționeze față de problema deloc ușoară a modificării articolului 7 era Iacob Negruzzi. Acesta considera de datoria sa la 25 ianuarie/9 februarie 1879 să atragă atenția lui Titu Maiorescu asupra pericolului ca și conservatorii să dovedească aceeași inconsecvență în privința rezolvării problemei evreiești. Pericolul nu era generat doar de schimbarea de atitudine din partea unui lider politic sau a altuia în funcție de context, ci de condiționalitățile externe care presupuneau modificarea articolului 7 pentru a

⁴ Nichita Adăniloae, Paraschiva Cîncea, Anastasie Iordache *et al.*, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei, 1983, p. 270.

⁵ *Ibidem*, p. 271.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți 1866-1916*, Editura Silex, București, 1994, p. 48.

⁸ Mite Kremnitz, *Regele Carol al României*, Iași, Editura Porțile Orientului, 1995, p. 90.

putea fi recunoscută independența României⁹. Tensiunea în tabăra conservatoare apăruseră pentru că prin propunerea lui P. P. Carp de reformulare a articolului 7 din Constituție se întinsese o mână de ajutor guvernului liberal, situație despre care unii lideri conservatori credeau că trebuia asumată și gestionată doar de echipa ministerială din jurul lui I. C. Brătianu¹⁰.

Monarhul român trebuia în tot acest timp, practic să găsească o formulă de echilibru între curentul antisemit destul de răspândit în țară și preocuparea guvernelor europene pentru rezolvarea cât mai rapidă a acestei „noi” probleme românești¹¹. Pentru cineva nefamiliarizat cu limbajul și uneori chiar atitudinea diplomației europene, scrisoarea adresată la 25 iulie 1878 de împăratul Wilhelm lui Carol Anton, în care Germania se distanța de ultimele presiuni europene, putea să surprindă. Suveranul german nu doar că-și exprima dezaprobarea față de presiunile exercitate asupra României în problema evreiască, dar nu ezita deloc să identifice și vinovații principali, în rândul cărora la loc de frunte se afla Anglia, pentru situația ingrată în care se afla statul de la nordul Dunării¹².

O ultimă încercare împotriva acordării cetățeniei române evreilor făcea gruparea conservatoare prin intermediul lui Vasile Boerescu, care-și propunea în mod deschis, dar fără rezultate, să obțină concursul marilor puteri în limitarea naturalizării evreilor. Expresie a compromisului maxim care putea fi făcut între cele două tendințe, ultima formă a proiectului de lege privind naturalizarea cuprindea mențiunea scutirii de stagiul a evreilor care participaseră la războiul de independență, lor urmând să li se acorde încetățenire colectivă. Proiectul era votat în cele din urmă în Camera Deputaților în 6 septembrie, iar senatorii îl aprobau la 11 septembrie 1879. Sancționată și promulgată în 12-13 septembrie același an¹³, legea care permitea acordarea cetățeniei române evreilor căpăta semnificația unui gest politic pe care România trebuia să-l facă pentru intrarea sa în rândul familiei europene.

Într-o atmosferă internațională binecunoscută apărea întrebarea legitimă privind motivația reală ce stătea la baza refuzului marilor puteri de a recunoaște independența: modificarea articolului 7 din constituție sau/și rezolvarea afacerii Strousberg? În aparență, recunoașterea unui alt statut juridic internațional pentru România depindea de modificarea articolului 7 din Constituție, și cum proiectul de lege elaborat de comisia de specialitate a Camerei Deputaților nu recunoștea existența israeliților români și afirma că naturalizarea se va putea face individual și prin lege specială¹⁴, guvernele europene aveau ocazia să-și

⁹ Liderul conservator Ion Em. Florescu împreună cu Lahovary deveneau extrem de critici la adresa lui P. P. Carp pentru formularea moțiunii relative la articolul 7 din constituție, prin care se considera că se întinsese guvernului singura punte de scăpare, în Ioan Căpreanu, *Istoria partidelor politice românești (de la 1859 la 2002)*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2009, p. 81.

¹⁰ Amendamentul lui Carp relativ la articolul 7 propunea reformularea următoare: „Diferențele de credințe religioase și confesiuni nu constituie o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita”, în *Ibidem*.

¹¹ Carol I către tatăl său: „În vreme ce în țară îmi scot numele că aș fi apărătorul drepturilor evreilor, străinătatea se plânge că nu desfășor destulă tărie ca să le apăr. Învinuirea asta dintr-amândouă părțile nu-mi face nici cald, nici rece. Eu am un singur drum care mă poate duce la țintă, iar acela este scris în constituție”, în *Ibidem*, p. 92.

¹² „Eu precum știi din capul locului am dezaprobat întru totul hotărârile Congresului în chestia evreiască, nu eu am condus afacerea, la orice ocazie mi s-a dat am cerut să nu se facă sila cu chestia evreiască. Toată chestia asta a evreilor din România a scornit-o Anglia și numai ea se ține tare pentru dânsa”, în *Ibidem*, p. 93-94.

¹³ Nichita Adăniloie, *op. cit.*, p. 271.

¹⁴ „În Cameră, greutățile sunt acum ca și mai înainte aproape de nebiruit. Proiectul de lege elaborat de comisia camerei e o provocare la adresa Europei, el cuprinde următoarele puncte votate de toți membrii, afară de P. P.

prelungescă opoziția față de solicitarea românilor. Reacția primului-ministru față de această situație avea să fie tranșantă, I.C. Brătianu declarând pe 23 iunie că nu putea primi un asemenea proiect¹⁵. Dincolo de iritarea guvernelor europene față de modul în care înțelegea legislativul de la București să ia în considerare solicitările lui, echipa ministerială încercase, fără succes, să influențeze Parlamentul în direcția acordării de drepturi cetățenești unei anume categorii de evrei. Pentru I. C. Brătianu, dar și pentru Carol I devenea tot mai limpede faptul că rezistența parlamentarilor față de asumarea prevederilor articolului 44 din Tratatul de la Berlin era de neclintit chiar și în fața unei demisii a guvernului¹⁶. Dacă șeful guvernului liberal insista pentru rezolvarea delicatei probleme evreiești, era și pentru că Austria, unul din statele care manifestaseră o anumită disponibilitate de a ajuta România în demersurile sale, era pe această temă cel puțin la fel de intransigentă ca și celelalte puteri. Înțelegând din discuțiile purtate în toamna lui 1878 dar și pe 29 octombrie 1879 cu contele Hoyos, căruia îi solicitase sprijin pentru recunoașterea independenței României¹⁷, că rezolvarea problemei evreiești era o condiție sine qua non pentru ca Austria să ia în discuție solicitările românești, Brătianu se arăta inflexibil în fața colegilor săi care nu credeau în necesitatea modificării articolului 7 din Constituția de la 1866. În aceste condiții, nu mai surprindea pe nimeni solicitarea ministrului de externe român, formulată într-o telegramă circulară către reprezentanții României în străinătate, de a comunica guvernului care-i acreditase faptul că executivul de la București înscrișese în Constituție principiul egalității politice și religioase, îndeplinind astfel cerințele articolului 44 din Tratatul de la Berlin. În fața acestei poziții a guvernului român, baronul Haymerle, care-l înlocuise pe Andrassy la externe, îi promitea lui Bălăceanu „bunele oficii ale guvernului imperial pentru a modera impresiile supărătoare pe care legea le-ar produce aiurea”¹⁸.

Guvernului liberal nu-i era însă foarte ușor să reglementeze cele două probleme amintite și din acest motiv I. C. Brătianu solicita sprijinul lui Carol I pentru dizolvarea Parlamentului și organizarea unor noi alegeri, dorind să nu întâmpine o opoziție politică importantă pentru aprobarea unor proiecte care oricum nu-i aduceau prea multă simpatie în rândul opiniei publice românești. Încetarea activității legislativului pe 25 martie 1879 crea cadrul necesar pentru convocarea unei noi Adunări Constituante¹⁹. Atmosfera tensionată din București și din țară se datora în mod evident faptului că o populație care știa că face parte dintr-un stat independent nu mai putea să accepte diverse „sugestii” din partea puterilor europene în vederea rezolvării unor probleme considerate a fi de politică internă²⁰. În același timp, opoziția conservatoare aprecia momentul amintit anterior ca fiind unul potrivit pentru o

Carp: 1. nu există israeliți români și nu au existat niciodată și numai aceia care nici în limbă și nici în obiceiuri nu s-au asimilat cu națiunea română și nici nu voesc să se asimileze; 2. naturalizarea se poate acorda oricărui străin, fără deosebire de religie în mod individual și prin lege specială; 3. forma sub care naturalizarea se poate face va fi înscrisă în constituție; 4. dreptul de a cumpăra imobile rurale va fi un drept politic, iar nu un drept cetățenesc”. Pe 23 iunie ministrul președinte al consiliului declara imediat că nu poate primi acest proiect, în I. C. Brătianu, *Acte și cuvântări* (publicate de G. Marinescu), vol. V, București, Editura Cartea Românească, 1943, p. 29.

¹⁵ I. C. Brătianu, *op. cit.*, vol. V, p. 29.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 38.

¹⁸ *Ibidem*, p. 42.

¹⁹ Ion Mamina și Ion Bulei, *op.cit.*, p. 47.

²⁰ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II (1878-1884), București, Editura Eminescu, 1993, p. 55.

încercare măcar de cucerire a puterii politice, or, lucrul acesta se putea întâmpla prin demonstrarea incapacității P.N.L. de a gestiona situația în țară într-un moment de criză precum era cel pe care îl traversa atunci România. Deloc întâmplător, unul din punctele în care opoziția încerca să acționeze era Moldova, aceasta și pentru că destui erau cei care în această parte a țării se temeau că după modificarea articolului 7 din Constituție economia locală ar fi devenit victima unei ascensiuni a negustorilor, bancherilor și în general a întreprinzătorilor evrei. Liderul opoziției pentru o bună perioadă de timp în Moldova, Grigore Mihail Sturdza, adopta ca formă de protest pentru lunile următoare întocmirea unor petiții axate pe solicitarea eliminării articolului 7 din Constituție abia adoptat. O acțiune de amploarea celei care urma să aibă loc nu putea să se desfășoare, în concepția atențiilor observatori liberali, în absența sprijinului moral și material din partea Rusiei²¹. Dincolo de posibilele speculații în privința intențiilor lui Gr. M. Sturdza și ale susținătorilor săi, un lucru era cert: România trebuia să gestioneze în plan extern și așa destul de multe probleme încât să nu mai aibă nevoie de solicitarea unor noi explicații privind revenirea asupra articolului 7 din Constituție, cum reclamau opozanții din Moldova ai lui I. C. Brătianu. Guvernul liberal trebuia însă să privească cu atenție astfel de manifestări²² și pentru că exista încă în acel moment tendința de interpretare a oricărei mișcări politice cu un caracter contestatar din Moldova ca fiind o nouă formă de manifestare a nemulțumirii clasei politice din Iași, nu numai față de modul în care erau administrate problemele țării de la București. Deveniți „atractivi” pentru mai multe grupări politice, liderii Junimii respingeau categoric încercarea lui Sturdza de a-i asocia la proiectul său²³. În mediul acesta politic destul de agitat, o notă aproape discordantă o făcea P. P. Carp. De la tribuna Parlamentului acesta atrăgea atenția asupra riscurilor pe care și le asuma România continuând să evite punerea în aplicare a deciziei luate la Berlin în privința modificării articolului 7 din Constituția de la 1866. Pericolul cel mai mare la care se expunea statul român persistând în atitudinea amintită era în viziunea lui Carp alunecarea în sfera de influență a Rusiei. Liderul conservator spera poate ca în condițiile neîncrederii existente în guvernul țarist după evenimentele de la 1877-1878 vehicularea pericolului amintit să aibă rolul de a convinge pe reprezentanții clasei politice românești, care mai căutau diferite formule de evitare a punerii în practică a deciziilor areopagului european, de pericolele ce puteau decurge de aici²⁴.

În tot acest timp, dezbaterile din Parlament deveneau și ele tot mai tensionate, un rol important în agitarea spiritelor avându-l intervenția fostului prim-ministru Lascăr Catargiu. Nereușind să depășească cadrele politicianismului obișnuit, liderul conservator aprecia public faptul că I.C.Brătianu era responsabil și pentru solicitarea venită din partea Congresului de la Berlin cu privire la acordarea cetățeniei române evreilor. După o asemenea intervenție replica șefului guvernului liberal nu putea să întârzie, ea fiind rostită în aceeași ședință a legislativului. Discursul rostit în iunie 1879 în Parlament făcea mai întâi o prezentare a contextului internațional din anii 1877-1878, a poziției de pe care mergea România în capitala Germaniei, insistând apoi asupra celor două acuzații amintite pe care le respinge categoric. De data aceasta, Brătianu invoca în apărarea lui întreaga activitate desfășurată în preajma

²¹ B.N.C.S., Fond Brătianu, dosar 526, 23 mai 1879, f. 5-7.

²² I. C. Brătianu, *op. cit.*, vol. V, p. 289-290.

²³ B.N.C.S., Fond Brătianu, dosar 526, 23 mai 1879, f. 5.

²⁴ Vasile V. Haneș, *Antologia oratorilor români*, București, Editura Socec, f.a., p. 73.

Congresului de la Berlin consacrată refuzului României de a ceda teritorii și de a-și revizui Constituția de la 1866 în sensul dorit de comunitatea evreiască din România²⁵. Dincolo de contestațiile inevitabile venite din interiorul clasei politice românești, Brătianu găsea pentru atitudinea considerată intransigentă de către diplomația europeană, din această perioadă un sprijin serios în Parlament. În felul acesta refuzul de a proceda la modificarea articolului 7 din Constituția de la 1866 sau în problema Dunării, ce va apărea imediat, putea fi explicat mai ușor prin faptul că pentru orice executiv din lumea modernă voința legislativului primează în fața executivului²⁶. Din perspectiva celor mai multor liberali, problema drepturilor politice ale evreilor trebuia reglementată în așa fel încât calitatea de cetățean român să condiționeze dreptul de posesie al pământului²⁷.

Necruțător se dovedea în primăvara lui 1881 și Alexandru Lahovary, care încerca să demonstreze faptul că în lipsa unei politici externe bine articulate, România risca să piardă o nouă luptă în plan extern, așa cum pierduse sudul Basarabiei sau fusese nevoită să modifice articolul 7 din Constituția de la 1866. Liderul conservator încerca să arate că forme de apreciere internațională cum era recunoașterea proclamării regatului nu puteau ajuta prea mult statul român în lipsa unei politici externe mai dinamice și cu o strategie de promovare a intereselor românești mai bine pusă la punct²⁸. Accentuând parcă și mai mult sentimentul de neputință trăit de primul-ministru român, Mihail Kogălniceanu revenea la tribuna Parlamentului, pe 26 ianuarie, într-o încercare de bilanț al punerii în aplicare, după șase ani de la formarea Coaliției de la Mazar-Pașa, a programului pe care aceasta îl elaborase și-l prezentase public în primăvara anului 1875²⁹, amintind existența în ultimii ani a unor evenimente mai puțin plăcute pentru statul român, precum cedarea sudului Basarabiei și modificarea articolului 7 din Constituție³⁰. Dacă exista vreo morală politică pentru Kogălniceanu după tot ceea ce se întâmplase la 1878 – condiționarea independenței de rezolvarea celor două probleme deja amintite și a afacerii Strousberg –, aceea era neimplicarea României într-o alianță politico-militară sau alta³¹ și păstrarea pe cât posibil a unei neutralități externe foarte clare³².

²⁵ Unul dintre adversarii importanți ai lui I. C. Brătianu rămânea și în aceste luni Lascăr Catargiu. Acesta era motivul pentru care primul-ministru simțea nevoia să mai facă, pe 1 iunie 1879, câteva trimiteri la adresa conservatorului moldovean: „Lascăr Catargiu cu energia care-l caracteriza a făcut pe agentul cel mai ager acuzând în toată Moldova, că am vândut țara jidanilor, cum am vândut și Basarabia”, „Congresul de la Berlin nu ne-a chemat pe noi să ne spună ce are să facă pentru noi, ne-a chemat să exprimăm dorințele țării. Cum dar ziceți dumneavoastră că noi, în Congres, trebuia să venim să punem chestiunea israelită? Noi să recunoaștem puterilor străine dreptul să se ocupe de această chestiune curat internă pentru noi?”, în I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 11-12.

²⁶ Vintilă I. Brătianu, *Menirea PNL. Din nevoile noastre*, București, Tipografia Voința Națională, 1906, p. 15-16.

²⁷ Înainte de revizuirea articolului 7 împământinirea putea fi dobândită numai de către străinii de rit creștin, iar dobândirea de imobile rurale nu era legată de exercițiul drepturilor politice, ci era reglementată de legi civile care interziceau străinilor de rit necreștin să dobândească imobile rurale în România, în *Istoricul PNL de la 1848 până astăzi*, București, Imprimeriile Independența, 1923, p. 116.

²⁸ „Ce ați făcut cu regalitatea dvs.? Veți pierde Dunărea, precum ați pierdut Basarabia și chestiunea evreiască și coroana dv. regală ciuntită, nu va mai servi decât spre a fi pusă pe porțile trăsurilor și pe nasturii lacheilor”, în C. Xenă, *Take Ionescu. 1858-1922*, Editura „Universul”, f.l., f.a., p. 62.

²⁹ *Programa de la Mazar-Pașa aplicată de guvernul domnului I. C. Brătianu*, prezentată în ședințele Camerei Deputaților din 26 și 27 ianuarie 1883, de Mihail Kogălniceanu, București, Tipografia Alexandru A. Grecescu, 1883.

³⁰ *Ibidem*, p. 16.

³¹ *Ibidem*, p. 26.

³² *Ibidem*, p. 29.

Puțin prezentă pe agenda politică timp de câțiva ani, problema evreiască avea să reapară în vara lui 1885, provocând la fel de multe controverse ca în perioada anilor 1877-1878. Nemulțumiți de modul în care statul român acorda cetățenia sa etnicilor evrei, un grup dintre aceștia solicita guvernelor europene o intervenție rapidă în favoarea lor. Un demers de genul acesta, ținând cont de obstacolele depășite de guvernul român în modificarea articolului 7 din Constituție, nu putea să nu genereze noi controverse în societatea românească³³. Pentru un stat care dorea să fie tratat drept partener egal al statelor occidentale, dovadă în acest sens fiind exprimarea dorinței de a fi admis la Congresul desfășurat la Londra în 1883, documentul adresat lordului Salisbury de către etnicii evrei, în care se cerea acestuia sprijin imediat pentru stoparea persecuțiilor la care declarau că sunt supuși în țară, producea României în plan extern un disconfort vizibil. Unii dintre cei care vor reacționa imediat față de noul protest al etnicilor evrei erau liberalii guvernamentali. Ziarul cu un nume ce nu lăsa nici o urmă de îndoială asupra apartenenței sale ideologice, „Liberalul”, devenea tocmai în această perioadă locul în care se relatau câteva din stereotipiile vremii, potrivit cărora în România etnicii evrei reprezentau o clasă privilegiată, un element distrugător al neamului, și tot în dreptul lor era trecut refuzul permanent de a fi asimilați de către români. Percepția aceasta părea să fie mai puternică în Moldova, unde prezența într-un număr ceva mai mare a etnicilor evrei decât în restul țării stimula dezvoltarea unui discurs antisemit, la care elita politică românească părea prea puțin dispusă pentru acel moment să renunțe³⁴. Intervenția de la începutul lunii august relua teoria mai veche potrivit căreia întreaga evoluție a evreilor din spațiul moldovenesc se datora unei toleranțe deosebite a românilor și faptului că cei dintâi, deloc dispuși să renunțe la particularitățile lor, veniseră la nordul Dunării într-un număr impresionant de mare³⁵. Privind cu atenție întregul discurs propagat prin intermediul ziarului „Liberalul”³⁶ putem spune că lipsa unor mișcări puternice de stradă, de tipul celor de la 1866 din momentul dezbaterilor legate de Constituție, a fost o adevărată surpriză³⁷.

Din abordări precum cele amintite părea că era destul de greu de înțeles pentru editorii cotidianului amintit faptul că ideologia în numele căreia vorbeau nu presupunea eliminarea diferențelor etnice și a identităților de grup, ci un veritabil efort pe care trebuia să-l facă întreaga societate românească în plan cultural și instituțional, pentru a contribui la asigurarea unei coexistențe pașnice și a unei colaborări în beneficiul reciproc³⁸. Destule dintre discursurile liderilor liberali din această perioadă aveau o componentă națională cu ajutorul

³³ Puțin neobișnuit pentru un ziar care se revendica în mod clar de la liberalism, ziarul ieșean „Liberalul” îi prezenta pe evrei ca fiind poporul cel mai șovinist și acorda un spațiu generos în paginile sale unui text care atrage atenția asupra posibilității ca „România să devină o țară jidovească”, în „Liberalul”, 8 august, anul 6, 1885, nr. 168, p. 1.

³⁴ „Liberalul”, 9 august 1885, anul VI, nr. 168, p. 1.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ „Evreul este din contră poporul cel mai șovinist ce poate fi pe lume, proba schimbările de nume, lepădarea de credință prin îmbrățișarea altor religii. Nu se poate zice că evreii ce de veacuri au fost în România nu s-ar bucura acum de toate drepturile de care se bucură românii. Ar fi o mare nenorocire pentru noi românii, să ne întreacă evreii în număr și dacă e adevărat că în număr este puterea, negreșit că puterea ar fi în mâna lor și am putea zice ceea ce n-am zis niciodată că România ar deveni o țară jidovească”, în *Ibidem*.

³⁷ „Acești oaspeți proaspeți puteau să se bucure de toate drepturile de care se bucură românii, când ei nu numai că n-au făcut nici un sacrificiu pentru țară de la care cer drepturi, dar n-au putut da o garanție, o probă că merită aceste drepturi ce le pretind și pentru a căror nedobândire se burzuluiesc?”, în *Ibidem*.

³⁸ Vladimir Tismăneanu, *Fantasma salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Iași, Polirom, 1999, p. 88.

căreia se realiza nu doar prezervarea sentimentului identității etnice, ci și o reinventare a tradiției și o regenerare a mitologiei istorice³⁹. Privite cu multă atenție, discursurile celor de la „Liberalul” justificau identificările și proiectele naționaliste pentru ca apoi, la rândul lor, masele mobilizate să valideze aceste discursuri prin realitățile practice⁴⁰. Din fericire pentru statul român, reacții populare de tipul celor de la 1867-1868 nu aveau să se mai producă, poate și datorită maturizării societății românești.

Bucuria mare a liberalilor era provocată de apariția în mod inexplicabil a unei scrisori trimise lui Dimitrie Brătianu și publicată în „Națiunea”. Autorul ei, un anume Albogen, doctor de profesie, din Huși, declara că demersul israeliților pe lângă lordul Salisbury fusese provocat de „o mână criminală”, arătând astfel că nu era un protest real al etnicilor evrei⁴¹. Autenticitatea unei astfel de scrisori poate fi serios pusă sub semnul întrebării în condițiile în care la o săptămână după publicarea respectivului text apăreau într-un ziar apropiat de comunitatea evreiască, numit deloc întâmplător „Fraternitatea”, noi informații despre ceea ce ziariștii de la această publicație numeau practici reprobabile, ale guvernului liberal⁴². Materialul acesta menționa din nou persecuțiile împotriva evreilor, dar și încercările guvernului Brătianu de a convinge un număr mai mare de etnici evrei de a dezminți în scris existența unor măsuri abuzive ale administrației împotriva lor sau acțiuni ostile ale etnicilor români împotriva celor evrei, un rol important în această desfășurare de forțe avându-l prefectii. Ceea ce reclama „Fraternitatea” era faptul că în loc să încerce să obțină aceste dezmințiri guvernul român trebuia să inițieze un dialog cu etnicii evrei pentru a vedea în mod real ce solicitări au, putând în felul acesta în mod justificat să le reproșeze ulterior că adresaseră toate aceste plângeri unor reprezentanți ai marilor puteri precum Lordul Salisbury⁴³.

Dincolo de reluarea unor expresii întâlnite la 1878, liberalii încercau acum să arate că nu erau singurii care simțeau și gândeau în acești termeni noua fază a problemei evreiești, motiv pentru care insistau asupra existenței unui adevărat consens al lumii politice românești în privința dezaprobării totale a demersului amintit. Ceea ce nu înțelegeau în continuare cei care vorbeau în numele ideologiei liberale era faptul că modul în care statul român trata solicitările făcute de un grup etnic sau altul ținea nu doar de o afacere internă, așa cum pretindeau ei, ci era o chestiune care arăta gradul de modernizare al societății românești și reprezenta, în egală măsură, obligația unui stat care dorea să facă partea din familia statelor europene⁴⁴. Ceea ce-i preocupa în fața acestei situații pe liderii politici de la București nu era o analiză a memoriului respectiv pentru a vedea dacă el era întemeiat sau nu, acesta fiind din start negat în totalitatea sa, ci identificarea celor care apelaseră la concertul european tocmai în momentul în care România se străduia să fie acceptată alături de marile puteri europene în luarea deciziilor cu privire la probleme de interes general: „nimic nu motivează mijlocirea delegaților către guvernele străine”. Apariția unui ziar evreiesc la București exact în această perioadă în care se anunța „că timpul nu e depărtat și că în curând se va vedea o dreptate și

³⁹ *Ibidem*, p. 89.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 89.

⁴¹ „Liberalul”, 9 august 1885, p. 2.

⁴² S.J.A.N. Iași, Fond Anglia, rola 140, filele 91-96, cuprinde ziarul „Fraternitatea” din 16 august 1885.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ „Liberalul”, 15 august 1884, p. 1.

pentru acești oameni atât de muncitori și atât de persecutați de guvernul român” era pentru liberali un moment de satisfacție, pentru că în felul acesta ieșeau la iveală în opinia lor adevărații autori a ceea ce ei apreciau ca fiind un adevărat act de trădare națională⁴⁵. Dorind să elimine tocmai o acuzație de tipul celei formulate prin „Liberalul”, în toamna lui 1885 reprezentantul etnicilor evrei din străinătate îi adresau lui I. C. Brătianu un memoriu în care îi cerea în mod categoric intervenția pentru stoparea unei noi serii de acte ale administrației locale din țară, pe care ei le considerau expresie a unei atitudini antisemite. Chiar dacă autorul noii petiții, sugera posibilitatea unei noi conferințe europene consacrate situației apărute în Orient, în timpul căreia României să i se ceară adoptarea unor măsuri de tipul celei de la Berlin din 1878⁴⁶, lucrul acesta avea să se dovedească imposibil de realizat. Fără a acționa în sensul indicat de unele ziare românești, care etichetau memoriul adresat diplomatului englez ca un act „contra siguranței statului nostru”⁴⁷, primul-ministru avea să ignore scrisoarea primită de la dr. Iosef Dulberg, cât și intervențiile celor care solicitau luarea unor măsuri dure față de „tulburători”. Vremea unei atitudini reflexive față de sugestiile venite din exterior, dar și „aplecarea” spre tendințele populiste și naționaliste ale unor lideri politici români de factura lui Nicolae Ionescu trecuse. Situația aceasta se datora și faptului că oricât de bun orator ar fi fost un om politic, el își putea păstra credibilitatea nu doar prin discursul bine articulat și argumentele invocate în timpul acestuia, ci și prin realizările concrete din timpul exercitării unei funcții administrative-guvernamentale, or, la acest capitol gruparea aflată la putere și structurată în jurul lui I. C. Brătianu stătea foarte bine. Ca de fiecare dată, faptele lucrează în favoarea legitimării acelor care sunt deja la putere atunci când sunt în acord cu interesele majorității și sunt apreciate de aceasta, în timp ce aspiranții la putere nu pot beneficia de un asemenea mijloc.

Dacă astfel de probleme erau gestionate corespunzător în cele din urmă de echipa ministerială din jurul lui I. C. Brătianu, mult mai serioase deveneau încercările de instituire a unei politici protecționiste și permanentele reclamații care veneau pe adresa guvernului, pe de o parte, a celor implicați direct în industria și comerțul românesc, pe de altă parte, a unor state precum Franța, ce-și manifestau în permanență nemulțumirea pentru schimbarea tonului de la București. Dovada urgenței luării unor măsuri de sprijinire a industriei și comerțului românesc era chiar o epistolă de tipul celei sosite în toamna anului 1887, din partea unui grup de negustori români din nordul Moldovei, adresată ministrului industriei. Exprimând încrederea maximă în persoana primului-ministru, căruia i se mulțumea pentru sprijinul din trecut, grupul comercianților, dincolo de preluarea discursului antisemit⁴⁸ folosit în destule ocazii de liderii

⁴⁵ Dincolo de faptul că ziare precum „Liberalul” sau „Telegraful”, din care primul preia mai multe texte, neagă în mod categoric existența unor persecuții împotriva evreilor, demersul era prezentat ca un act de trădare din partea celor care îl inițiaseră, Idem, 10 august 1885, nr. 168, an 6, p. 1.

⁴⁶ Idem, 26 octombrie 1885, nr. 232, an 6, p. 1.

⁴⁷ În același timp cu expulzarea a șase români ardeleni guvernul va lua o măsură similară și pentru 12 ziariști evrei. Dacă pentru primii motivația ne este cunoscută, nu la fel stau lucrurile în cazul evreilor, în idem, 30 octombrie 1885, p. 2.

⁴⁸ Toamna anului 1887 aducea o nouă poziție categorică din partea celor amintiți : „Bogăția, poziția geografică, ospitalitatea au contribuit la creșterea numărului străinilor pe pământurile noastre, în scurt timp acești străini se fac mai comozi aici decât în țară la ei. Invazia jidovilor (...) de care țara nu poate scăpa, invazia unei turbe de otomani, cu câteva decenii în urmă, care sub pretext de negoț de cherestea se introduc în satele din Dorna, acapără proprietățile și chiar familiile românilor, instituie acolo un fel de pașalâc”, în A.N.I.C., Fond Brătianu, dosar 67, 1887, 7 octombrie 1887, f. 12 față.

politici români, respingea în bloc, din motive lesne de intuit, orice investiție străină în domeniul industriei. Paradoxal poate, dar pentru micii capitaliști români calea ferată devenea nu un instrument de care să se folosească pentru consolidarea puterii lor, ci, dimpotrivă, unul care ajuta la dominarea lor de către capitaliștii străini⁴⁹. Fără să o spună explicit, toți acești oameni care reprezentau de altfel și suportul politic al guvernului liberal cereau intervenția executivului român în apărarea intereselor lor și instituirea unui regim juridic care să garanteze aceleași drepturi și obligații pentru toți cei ce desfășurau diferite activități în România, fie că era vorba de români sau străini⁵⁰. În tot acest timp România continua să depună eforturi susținute pentru a convinge state precum Franța că nu săvârșea nici o discriminare între un stat sau altul atunci când își stabilea politica economică și comercială⁵¹.

După ani de zile în care înregistraseră permanente reclamații la adresa unor inițiative care exprimau până la urmă temeri ale unor grupuri apropiate lor ideologic, ultimul an al guvernării liberale aducea o manifestație inedită de solidaritate cu întreaga problematică a societății românești din partea reprezentanților etniei evreiești din București, care adresa mulțumiri publice regelui Carol I pentru sprijinul acordat de-a lungul timpului⁵². O astfel de poziție nu era din păcate expresia unei normalizări a relației dintre români și evrei, anii următori aducând din diferite motive noi exemple în privința modului aparte în care înțelegea elita politica românească să gestioneze o problemă sensibilă cum era cea evreiască ce devenea tot mai mult expresia unei percepții aparte asupra modernizării societății românești. România încerca după instalarea pe tronul său a lui Carol I la 1866, să gestioneze cât mai bine cu putință relațiile dintre autohtoni și cei care în ciuda prezenței lor în spațiul de la nordul Dunării de câteva secole bune erau percepuți în continuare drept străini. Dificultățile numeroase apărute în a doua jumătate a secolului XIX erau generate de prejudecățile și stereotipiile existente la nivelul populației românești care în fața reprezentanților unei etnii foarte dinamice se simțea tot mai amenințată. Temerile existente aveau să ia uneori forma unei presiuni asupra mediului politic, iar de aici până la apariția unor inițiative legislative cu un pronunțat caracter antisemit nu mai era decât un pas. Condiționarea recunoașterii independenței României în cadrul Congresului de la Berlin din 1878 nu avea să favorizeze rezolvarea problemei evreiești ci dimpotrivă accentua și mai mult nota naționalistă a multor discursuri politice din anii următori. Atmosfera creată în felul acesta prelungea o situație care depășise demult cadrul intern devenind o dificultate suplimentară pentru un stat care dorea să

⁴⁹ „Avem acum cu calea ferată o nouă invazie economică care sub pretextul introducerii de industrie în țară noastră acaparează tot ce este românesc, aceste invaziuni sunt mai periculoase decât musulmanii pentru că vin înarmate cu capitaluri mari de asociațiuni în care intrau și mulți români care le stau de protectori (...) a trebuit numai un guvern inspirat de patriotism ca acesta să ne poată scăpa de speculele mârșave ale străinilor (voim să zicem de compania căilor ferate)”, în *Ibidem*.

⁵⁰ „Noi bazați pe drepturile naturale ca după cum de la fiecare individ se cere iubirea, susținerea și sacrificarea chiar a vieții pentru țara sa natală, tot asemenea și țara este datoare protecție fiecărui fiu al său, împotriva oricui ar atenta la existența sa morală și materială, cerem sprijin de la guvern pentru oprirea avantajelor acordate străinilor, aceleași privilegii pentru români și străini”, în *ibidem*, f. 24 verso.

⁵¹ George C. Cantacuzino. Rezilierea acestui contract a reprezentat un câștig de 60 de milioane de lei pentru visteria statului român, în *Istoricul P.N.L. de la 1848 până astăzi*, București, Imprimeriile Independența, 1923, p. 108.

⁵² „Cine ar fi crezut cu 20 de ani înainte că într-un spațiu de timp așa de scurt, România va ajunge la acel grad de civilizație culturală la acel punct de progres politico-social unde culminează azi?”, în S. D. Tauber, *Discurs rostit la serbarea de 10 mai 1887*, Iași, 1887, p. 3-8.

demonstreze prin tot ceea ce realizase în ultimii ani că făcea parte cu drepturi depline din familia monarhiilor europene. Din păcate, întreaga societate românească din toate motivele deja amintite trecea în secolul următor cu o problemă foarte serioasă și anume “problema evreiască”.

BIBLIOGRAFIE:

Adăniloae, Nichita, Cîncea, Paraschiva, Iordache, Atanasie *et al.*, *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei, 1983.

Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, vol. II (1878-1884), București, Editura Eminescu, 1993, p. 55.

Brătianu, C., I., *Acte și cuvântări* (publicate de G. Marinescu), vol. V, București, Editura Cartea Românească, 1943.

Brătianu, Vintila, I., *Menirea PNL. Din nevoile noastre*, București, Tipografia Voința Națională, 1906, p. 15-16.

Căpreanu, Ion, *Istoria partidelor politice românești (de la 1859 la 2002)*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2009.

Căzan, N. Gh., Rădulescu-Zoner, S., *România și Tripla Alianță (1878-1914)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

Haneș, Vasile, V., *Antologia oratorilor români*, București, Editura Socec, f.a.

Iancu, Carol, *Evreii din România 1866-1919. De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 1996.

Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. X, *Întregitorii*, București, Biblioteca Academiei, 1939, p. 223.

Istoricul PNL de la 1848 până astăzi, București, Imprimeriile Independența, 1923.

Kogălniceanu, Mihail, *Programa de la Mazar-Pașa aplicată de guvernul domnului I. C. Brătianu*, București, Tipografia Alexandru A. Grecescu, 1883.

Kremnitz, Mite, *Regele Carol al României*, Iași, Editura Porțile Orientului, 1995.

Mamina, Ion, Bulei, Ion, *Guverne și guvernanți 1866-1916*, Editura Silex, București, 1994.

Tismăneanu, Vladimir, *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Iași, Polirom, 1999.

Tauber, D., S., *Discurs rostit la serbarea de 10 mai 1887*, Iași, 1887.

Xeni, C., *Take Ionescu. 1858-1922*, Editura „Universul”, f.l., f.a.

Surse documentare

Biblioteca Natională, Colectii Speciale, Fond Brătianu, dosar 526, 23.

Arhiva Nationala Istorica Centrala, Fond Brătianu, dosar 67, 1887.

Serviciul Judetean al Arhivelor Nationale Iași, Fond Anglia, rola 140.